

I.4. Factors i perspectives del procés de bilingüització dels immigrants castellanoparlants a la Catalunya actual

Albert Bastardas i Boada

Les darreres dades disponibles sobre el coneixement de la llengua catalana per part dels immigrants castellanoparlants a Catalunya mostren, en general, un avenç en l'adquisició receptiva del català, però en canvi un desenvolupament més baix en el cas de l'habilitat emissora en aquest idioma. En un estudi encarregat per la Direcció General de Política Lingüística per tal d'avaluar el seguiment dels cursos «Digui, digui...» el 1985, s'observa, en el conjunt de la població no nascuda a Catalunya entre 15 i 60 anys d'edat, les xifres següents:

	Entenen el català %	Parlen el català %
Molt bé	29,5	13,5
Bastant bé	45,8	15,2
No gaire bé	19,7	35,7
Gens bé	5,0	35,0
N.C.	—	0,6

Aquests resultats, així, caracteritzen una primera generació d'immigrants en la qual un 25% d'individus manifesten encara dificultats en la comprensió oral del català, un 47% l'entén però no el sap parlar, i un 28% ha adquirit la comprensió i ha desenvolupat molt o bastant l'expressió en la llengua de la comunitat autòctona.

En l'estricta segona generació d'aquests immigrants (població entre 5-14 anys) la tendència, segons dades del 1981, és d'avenç total en la comprensió del català, però, en canvi, d'estancament o de costós desenrotllament de la competència emissora, per tal com és només un 25% el nombre d'individus d'aquesta edat que saben parlar en català (Generalitat, 1984), fet igualment confirmat, en general, pels individus de 1r curs de BUP i de FP el 1982 (SEDEC). Aquesta mateixa tendència de bona part de la segona generació immigrant de no desenvolupar els mecanismes d'expressió del català és confirmada fins i tot en localitats de majoria catalana, on tradicionalment els fills de castellanoparlants havien estat bilingüitzats perfectament (vegeu Bastardas, 1985).

Sembla poder concloure's, doncs, que el poder de la variable demogràfica que, en les anteriors migracions rebudes per Catalunya durant la primera meitat d'aquest segle, havia fet possible per simple òsmosi social la bilingüització completa, si més no, de la segona generació dels immigrants, és força més dèbil en l'actualitat. A més a més, no sembla pas poder preveure's un augment de la força d'aquest factor en el futur, per tal com hom pot observar en els estrats generacionals més joves una tendència clara a la igualació de les proporcions demogràfiques entre els grups de llengua primera catalana i castellana en les viles mitjanes de Catalunya (Bastardas, en premsa), i a un clar predomini del grup castellanoparlant en moltes de les grans ciutats (Generalitat, 1984), en la composició de l'alumnat de l'EGB. Es manifesta, per tant, una línia molt clara cap a una minorització demogràfica progressiva del grup de primera llengua catalana en el seu propi territori, en aquest cas la Catalunya estricta.

Dues grans causes podrien explicar aquest fenomen de la minorització del grup lingüístic catalanoparlant enfront del grup castellanoparlant. La primera pot ser una major vitalitat demogràfica de la comunitat d'origen immigrant respecte a la dels autòctons —ara, però, sembla que ja en vies d'igualació— i la segona, l'increment progressiu del nombre de matrimonis mixtos, tipologia en què, en la meitat dels casos, es tendeix a usar només el castellà en les diferents línies de comunicació que es donen al seu si, especialment en els grans nuclis urbans (vegeu SEDEC).

En la disminució de la influència lingüística de la composició demogràfica de les ciutats i viles de Catalunya, hi ha jugat molt probablement també, de forma paral·lela, l'avenç en el procés de bilingüització en castellà de la comunitat autòctona, provocat bàsicament per la massiva presència de mestres castellanoparlants a les escoles, per la implantació de la televisió, i pel propi contacte personal amb els immigrants. Aquests tres fenòmens han causat un considerable aprofundiment de la col·loquialització del castellà per part dels catalans, fet que ha disminuït inevitablement la necessitat d'ús del català en el grup immigrant i en els seus descendents i que ha consolidat la norma d'ús a favor del castellà en les relacions entre els dos grups lingüístics.

Donades aquestes condicions, i en el marc d'un predomini del castellà en les comunicacions que Corbeil (1980) anomena «institucionalitzades» (oficials, sistema escolar, *media* i institucions econòmiques, bàsicament), la població d'origen immigrant ha anat avançant en la comprensió del català i en la seva expressió segons el grau de les exposicions i necessitats lingüístiques determinades pel seu context social i comunicacional en general, i d'acord amb l'edat de l'individu.

L'adquisició de la comprensió de l'idioma autòcton —facilitada d'altra banda per la poca distància lingüística amb el castellà— s'ha anat produint a mesura que l'individu immigrant s'exposava al català especialment en situacions contextualitzades (interaccions personals, TV, etc.) que li permetien una associació clara entre el significat i el significat dels missatges percebuts, aclarida per la lògica de l'entorn en què aquests ocorrien. Cal adonar-nos que, molt probablement, l'adquisició de la comprensió del català s'ha produït o es va produint més a través del tipus d'exposició «espectadora» que no pas d'exposició «interpel·lant» (vegeu Bastardas, en premsa). Donada la norma d'ús a favor del castellà en les relacions intergrupals, sembla clar poder pensar que el fet d'anar entenent el català es produeix més gràcies als missatges que l'immigrant capta al seu voltant, tot i que no li siguin explícitament adreçats, que no pas a les interpel·lacions que rep en el transcurs de la seva vida quotidiana.

A diferència de la comprensió, que, com acabem d'indicar, pot necessitar només la simple exposició espectadora, el desenvolupament de l'expressió necessita ineluctablement la pròpia pràctica dels mecanismes emissors a càrrec del qui vulgui esdevenir parlant d'un idioma. Establerta aquesta afirmació, és fàcil de veure que l'actual situació sociolingüística a Catalunya no és pas gaire adequada per a la utilització pràctica del català per part dels immigrants. De manera distinta a com s'esdevé en altres situacions de grups migrants (vg. Bastardas, 1985b), a Catalunya aquests individus no sols no es troben amb cap necessitat imperiosa d'usar el català per comunicar-se amb el seu entorn, sinó que, del comportament lingüístic de la majoria dels autòctons, no poden gaire fàcilment arribar a inferir cap expectativa que els indiqui que s'espera d'ells que parlin en català. Així, tant la seva distribució residencial, per a molts d'alta segregació i concentració, com els propis contactes amb els catalans —quan en tenen l'oportunitat— no afavoreixen pas un ús del català per part dels immigrants sinó una perpetuació de la utilització habitual del seu propi codi lingüístic. Aquesta estructuració de la situació porta, per tant, una gran majoria dels immigrants a no poder desenvolupar fàcilment les habilitats expressives en català, per tal com aquestes depenen del grau de pràctica del mateix individu.

Només semblen escapar-se d'aquest context general aquelles persones que, per la seva situació residencial o bé laboral o escolar, estan immersos en una xarxa de relacions de clar predomini català o han tingut escolarització majoritàriament en aquest idioma. En aquestes condicions, l'individu tendirà a desenvolupar la comprensió i també l'expressió en català, forçat per la necessitat d'homogeneïtzar el seu comportament lingüístic amb el dels altres participants en aquests àmbits o bé amb el professorat, en una relació jerarquitzada.

Aquesta homogeneïtzació del comportament lingüístic serà més fàcil, d'altra banda, com menys edat tingui l'individu en trobar-se amb aquesta situació, a causa de les transformacions principalment psico-biològiques que experimentarà a mesura que vagi creixent. Sembla haver-hi acord entre els especialistes per considerar que l'etapa d'abans de la pubertat és la més òptima per a l'adquisició lingüística, ja que passat aquest llindar —i, molt especialment en els aspectes fonètics— el desenvolupament d'un segon idioma demanarà molt

més esforç i motivació. A partir d'aquest moment entren també en acció, a més a més, mecanismes molt més conscients que els anteriors, que faran que l'individu es comenci a interrogar sobre la seva identitat ètnica, sobre la por a parlar malament un codi, etc., els quals poden actuar de manera decisiva sobre el fet de començar o no a parlar un idioma determinat present en el seu context social immediat.

Si hom es planteja la transformació d'aquesta situació a fi d'evitar un procés progressiu de substitució del català pel castellà a Catalunya, en la pròpia població autòctona —cada dia més minoritària demogràficament— i vol invertir l'estat de coses a favor de l'idioma dominant, ¿què caldria fer?

Una anàlisi històrica del procés sociolingüístic de la Catalunya d'aquest segle ens mostra com els veritables determinants de la situació no es troben tant a nivell simplement demogràfic —tot i ser molt importants—sinó en les comunicacions de la societat que anteriorment hem anomenat institucionalitzades, és a dir, en els usos lingüístics públics, ja siguin de dependència oficial o no-oficial. La rapidesa de la resolució de la situació lingüística en el nivell de les comunicacions «individualitzades» (les interaccions informals i quotidianes entre els individus, que Corbeil (1980) contraposa a les institucionalitzades) a favor tan clarament del castellà hauria estat impensable sense la participació decisiva de les funcions públiques, monolingües en aquest darrer idioma, que van ocasionar la bilingüïtzació prèvia de la societat autòctona i en van minoritzar el codi lingüístic.

Sembla, doncs, força clar que la prioritat de les actuacions de planificació lingüística a la Catalunya actual ha de ser per a les intervencions sobre la globalitat de les comunicacions institucionalitzades —i, en especial, les més endarrerides de dependència privada— en la línia d'anar-hi introduint el català i desplaçant-hi el castellà a les estrictes funcions de comunicació amb destinataris exteriors a l'àrea lingüística catalana. Igualment, i per tal de poder aprofitar els clars avantatges del factor edat, la planificació hauria d'anar orientada cap a aquells sectors que més influeixen en els primers anys de la vida de l'individu, com ara —a part del sistema escolar amb processos de catalanització ja començats que cal activar al màxim— en els camps de les activitats d'esbarjo i esportives i dels mitjans de comunicació àudio-visuals. Paral·lelament, caldria anar actuant també en l'àrea de les institucions econòmiques, primer en els aspectes de projecció a l'exterior de l'empresa i després a nivell interior, a fi de poder arribar —quan els actuals individus del sistema escolar entrin en el mercat del treball— a l'establiment del català com a llengua habitual i prioritària de l'activitat laboral a Catalunya.

El punt clau del procés es troba en quin grup lingüístic controla les comunicacions institucionalitzades i en el grau d'ús d'un o altre codi a què s'arribi en el conjunt d'aquests àmbits.

Pel que fa al canvi de les comunicacions individualitzades, aquest procés exigeix una atenció especial i no hauria de deixar-se evolucionar tampoc sense intervencions de la planificació lingüística. Abans, però, de llançar campanyes amb poc fonament teòric, caldria dur a terme estudis aprofundits a nivell micro sobre l'actual situació i sobre les possibilitats de transformació d'aquests comportaments socials, els quals, en general, tendeixen a ser altament estables i de difícil alteració, tot i que desapareguin les causes inicials que els van ocasionar (Nisbet, 1982). A títol simplement d'hipòtesi de treball, suggereixo que es podria treballar sobre el canvi de la norma d'ús lingüístic intergrupals començant a establir-la segons l'edat de l'interlocutor. Una vehiculació pública, per exemple, del fet que «ja no hi ha immigrants» i que «tots els infants de Catalunya aprenen el català a l'escola i, per tant, se'ls ha d'ajudar a tots a parlar-lo» o bé que «tots els infants en edat escolar ja entenen avui el català», podrien ser elements ideològics de potencial contribució a l'enderrocament de les resistències conscients i inconscients de la societat autòctona a començar a usar el català amb els castellanoparlants residents a Catalunya. Transformar progressivament allò que era una transgressió de la norma social habitualment acceptada i consensuada en un comportament positiu i d'ajut al futur dels infants, podria anar permetent, potser, un avenç en aquest terreny. Si els assaigs fossin positius, aquest procés, a través de l'evolució generacional al si de la societat, permetria el canvi gradual de la norma d'ús intergrupals, tot salvant les actuals dificultats que presenta la modificació d'aquest comportament, en especial amb

les persones amb qui es té o s'ha tingut una relació habitual i continuada. En tot cas, però, aquest tipus de mesures sobre els comportaments individualitzats necessitaran molta recerca i experimentació i hauran d'anar lligades igualment amb els grans plans de transformació de les comunicacions institucionalitzades.

En conclusió, l'actual procés de bilingüització dels immigrants castellanoparlants a Catalunya no és pas un fenomen fàcil i clar, sinó, al contrari, complex i intricat. Hom pot manifestar, però, que, com tot procés sociolingüístic, és dinàmic i canviant i regulat per l'ecologia de factors que hi intervenen, els quals són susceptibles d'intervenció planificada. Semblen determinants en aquest cas les comunicacions institucionalitzades, les quals orientaran el procés cap a un o altre resultat. L'evolució futura, doncs, dependrà molt probablement de la rapidesa, operativitat i eficàcia de les actuacions que emprenguin els organismes de planificació lingüística de Catalunya i de l'encert i la imaginació de les polítiques que les emmarquin i les sostinguin. Ara més que mai, l'evolució de la situació sociolingüística de Catalunya depèn dels seus governants i de la seva pròpia societat.

Referències

BASTARDAS i BOADA, Albert

1985 *La bilingüització de la segona generació immigrant. Realitat i factors a Vilafranca del Penedès*. Barcelona, Edicions de la Magrana.

1985b *L'assimilació lingüística dels immigrants. L'experiència internacional i el cas de Catalunya*», «Serra d'Or», núm. 312 (setembre), pp. 611-612.

En premsa *Llengua i immigració. La segona generació immigrant a la Catalunya no-metropolitana*. Barcelona, Edicions de la Magrana.

CORBEIL, Jean-Claude.

1980 *L'aménagement linguistique du Québec*. Montréal: Guerin éd.

Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament.

1984 *El coneixement del català entre els alumnes d'EGB, BUP i FP*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

NISBET, Robert A.

1982 *Introducción a la Sociología. El vínculo social*. Barcelona, Ed. Vicens-Vives.

SEDEC (Servei d'Ensenyament del Català)

El català a la fi de l'EGB (curs 1982-83), (policopiat).